

TARYBŲ VALDŽIOS LEIDINIAI VAIKAMS LIETUVIŲ KALBA 1918—1919 metais

V. AURYLA

Lietuvių vaikų literatūrai 1918—1919 m. yra reikšmingi. Tuo metu vyko carinės Rusijos socialinės sanklodos, senosios valstybinės mašinos laužymas. Pilietinio karo ir užsienio intervencijos apimtoje šalyje prasiėjo istorijoje negirdėtas kultūrinės statybos procesas, kuris išsiplėtė visose įvairių tautų liaudies dvasinio gyvenimo sferose ir ypač apėmė jaunosios kartos auklėjimo klausimus. Kadangi jaunosios kartos komunistinis auklėjimas neįmanomas be knygų, tai vaikų lektūros, vaikų literatūros klausimai iškilo visu aštrumu.

Tačiau to meto lietuvių vaikų literatūra yra nenagrinėta. Pirmaisiais metais po Spalio revoliucijos Tarybų valdžios organų iniciatyva Voroneže ir Vilniuje išėjo apie dešimt grožinės ir mokslo populiariosios literatūros leidinių vaikams, o artimiausioje ateityje buvo ruošiasi dar daugiau išleisti knygų, kurios atitiktų komunistinius jaunosios kartos auklėjimo principus.

To laikotarpio lietuvių vaikų literatūros tyrinėjimas padeda nustatyti, kad Komunistų partija ir Tarybų valdžia nepaprastai rūpinosi lietuvių nacionalinės kultūros ugdymu, jaunosios kartos švietimu bei auklėjimu ir kad tarybinės lietuvių vaikų literatūros ištakos prasideda 1918—1919 m., kai Tarybų valdžia organizuotai ėmė leisti literatūrą vaikams.

* * *

Spalio socialistinė revoliucija, pradėjusi naują erą žmonijos istorijoje, sudarė prielaidas kultūros vystymuisi. Tuojau po Spalio revoliucijos buvo imta ryžtingai kelti žmonių raštingumą, plėsti mokyklų, bibliotekų tinklą. Pasirodė pirmieji dekretai apie visuotinį privalomą ir nemokamą mokslą (1917 m. lapkričio 1 d. — senuoju stiliumi), apie bažnyčios atskyrimą nuo valstybės ir mokyklos atskyrimą nuo bažnyčios (1918 m. sausio 21 d.), apie nemokamą moksleivių maitinimą (1918 m. rugpiučio 6 d.); 1918 m. spalio mėn. išėjo nuostatai apie vieningą darbo mokyklą. Buvo municipalizuoti visi knygų sandėliai (1918 m. spalio 25 d.), klasikų kūriniai paskelbti liaudies nuosavybe ir priimtas nutarimas apie tų kūrinių platų, masinį ir pigų leidimą (1917 m. gruodžio 29 d.).

Ilgamžiai žmonijos kultūros laimėjimai tapo prieinami liaudžiai. Kriatiškai įsisavinant tuos kultūros lobius, reikėjo kurti naują, socialistinę kultūrą. Komunistų partija didelį dėmesį skyrė jaunosios kartos mokymui ir auklėjimui komunistine dvasia, mobilizuodama šiam darbui geriausius kultūros fronto darbuotojus.

Pirmojo pasaulinio karo ir Spalio revoliucijos metu Rusijoje buvo daug lietuvių. V. Mickevičius-Kapsukas rašė, kad „apie trečdalį suaugusių Lietuvos gyventojų imperialistinio karo buvo išblošksti į Rusiją“¹. Daug lietuvių darbininkų iš seno gyveno įvairiuose Rusijos miestuose.

Po Spalio socialistinės revoliucijos, užtikrinant laisvo vystymosi teisę nacionalinėms mažumoms, suaktyvėjo kultūros-švietimo darbas Rusijoje buvusių lietuvių tarpe.

Lenininės nacionalinės politikos principams įgyvendinti buvo įsteigtas Tautybių reikalų liaudies komisariatas, kuris savo žinioje turėjo nacionalinius komisariatus, jų tarpe ir Lietuvos reikalų komisariatą. Prie Lietuvos reikalų komisariato buvo suorganizuotas Kultūros-švietimo skyrius. Jo uždavinys „buvo rūpintis literatūros leidimo reikalais, organizuoti darbininkams kursus, steigti bibliotekas, klubus, rūpintis mokykliniu ir užmokykliniu lavinimu, rinkti būtiną medžiagą liaudies švietimo reformai Lietuvoje, reorganizuoti lietuviškas mokyklas Liaudies Komisarų Tarybos dekretų šviesoje, likviduoti reakcines mokyklas, ruošti tarybinius kadrus darbui Lietuvoje“².

Komisariatas steigė darbo žmonių vaikams naujas lietuviškas mokyklas. 1918 m. Tarybų Rusijoje veikė apie 100 lietuviškų mokyklų vaikams³.

Lietuviškos mokyklose 1918 m. pavasarį mokėsi 7700 vaikų⁴. Tais metais vien tik Petrograde ir jo apylinkėse buvo įsteigtos trys lietuviškos mokyklos ir dvi vaikų kolonijos. Kolonijose buvo 200 vaikų⁵. Lietuviškų darbo mokyklų mokytojams ruošti 1918 m. gegužės 15 d. Maskvoje buvo įsteigti specialūs kursai. „Mokykla tarnauja,— rašė Z. Aleksa-Angarietis,— tos klasės reikalams, kieno rankose valdžia. Lig šiol mokykla tarnavo naudotojų, buržuazijos ir dvarininkų reikalams. Tenai, kur valstybėj svarbią rolę lošia klerikalai, mokykla tarnauja kunigų reikalams“⁶.

Daugelis ikirevoliucinių lietuviškų mokyklų buvo nacionalistinės inteligentijos ir klerikalų rankose. Tose mokyklose mokymo lygis buvo labai žemas, mokytojai vartojo fizines bausmes⁷. Dažnai pagal kunigų nurodymus jie nutraukdavo bendrųjų dalykų dėstymą ir vaikus mokydavo tik katekizmo⁸. Toks „mokslas“ neduodavo jokios naudos ir keldavo daugelio tėvų pasipiktinimą.

Po Spalio revoliucijos toks vaikų mokymas ir auklėjimas negalėjo pasilikti, reikėjo pritraukti pažangesnius mokytojus, kad būtų galima sudemokratinti lietuvių pabėgėlių mokyklas. Prasidėjo tų mokyklų reorganizavimas vieningosios darbo mokyklos pagrindu. Apie artimiausius jaunuosios kartos auklėjimo ir mokymo uždavinius „Komuniste“ buvo rašoma: „Dabar mokykloj reikės mokslą taip pastatyti, kad jis eitų darbininkų kle-

¹ V. Mickevičius-Kapsukas, Литовцы за пять лет Октябрьской революции, «Жизнь национальностей», 1923, p. 220; cituota iš J. Aničas, S. Noreikienė, Lietuvos reikalų komisariato veikla 1917—1918 metais, Vilnius, 1959, p. 4.

² J. Aničas, S. Noreikienė, Lietuvos reikalų komisariato veikla 1917—1918 metais, Vilnius, 1959, p. 15.

³ Ten pat, p. 38.

⁴ Ten pat, p. 39.

⁵ „Tiesa“, 1918 m. gruodžio 6 d.

⁶ Z. A. [Z. Aleksa-Angarietis], Mokykla seniau ir dabar, „Komunistas“, 1918, Nr. 22, p. 201.

⁷ Štai korespondencijoje apie Artemovkos prieglaudą rašoma: „Apsilankiau rugpjūčio 18 d. 1916 m. Vedėja tos prieglaudos p. Cyraitė. Apsieina ji, matyt, su vaikais šiurkščiai, klupdo po 3—4 valandas ir net muša. Patys vaikai man skundėsi“, „Komunistas“, 1918, Nr. 9, p. 70.

⁸ „Mokytoja p. Svetikaitė teisinosi, kad ji dar ir birželio mėnesiu mokinusį vaikus, bet tik katekizmo ir ruošusį vaikus prie pirmos išpažinties. Bet tai, mano nuomone, buvo ne mokytojos darbas, bet kunigo Sruoginio, kuris ėmė algos po 100 rb. mėnesiui“, „Komunistas“, 1918, Nr. 10, p. 79.

sos naudai. . . Dabar reikės mokyti ne to, kaip carai gyveno, kaip jie „žinijosi“, kariavo, bet to, kaip atsirado kapitalizmo tvarka, buržuazinė visuomenė, kaip ėjo klesų kova tarp naudotojų ir naudojamų, kaip darbininkai organizavosi, kovojo ir t. t. Reikės taipogi supažindinti vaikus su visokiais darbais, su visuomenės gyvenimu, kad jaunikaitis pabaigęs mokslus būtų tinkamu darbininkų visuomenės nariu, kad jis tikėtų ir prie gamtinio darbo ir prie šeimininkavimo savo visuomenėje. Bet taip mokslą pastatyti nelengvas dalykas⁹. Tuo tikslu Lietuvos reikalų komisariato Kultūros-švietimo skyrius liaudies švietimą ir vaikų mokymą stengėsi organizuoti Tarybų Rusijos pavyzdžiu ir 1918 m. kovo mėn. pirmojoje pusėje priėmė nutarimą, kuriame sakoma: „1) Visos pabėgėlių mokyklos privalo vykdyti Liaudies Komisarių Tarybos dekretus ir įsakymus <...> 2) Švietimo Liaudies Komisariato nutarimu visose mokyklose panaikinamas tikybės dėstymas ir bet kokių religinių apeigų atlikimas mokyklos sienose“¹⁰.

Nors pirmiausia reikėjo leisti politinę literatūrą, tačiau kartu buvo imtasi priemonių aprūpinti mokyklas tinkamais vadovėliais ir skaitymo knygomis. Kultūros-švietimo skyrius paskelbė konkursą Lietuvos istorijos, literatūros, geografijos vadovėliams, revoliucinei dainai, apysakai ir pjesei parašyti, „Internacionalo“, „Marselietės“, „Varšuvietės“ ir tokių plačiai paplitusių revoliucinių dainų, kaip „Raudonoji vėliava“, „Barikadose“, „Drąsiai į koją, draugai“, vertimui į lietuvių kalbą. Išėjo K. Jasiukaičio apysakos, J. Janonio eilėraščių rinkinys, be to, buvo leidžiama periodinė spauda, populiariai parašytos politinės ir mokslinės brošiūros. Tačiau šie leidiniai negalėjo patenkinti jaunosios kartos skaitymo poreikių. Reikėjo kūrinių vaikams, lėšų tiems kūriniams išleisti ir plataus bibliotekų tinklo, kad būtų galima tinkamai platinti knygas. Šį darbą trukdė buržuaziniai nacionalistai, kurie po Spalio socialistinės revoliucijos susijungė į kontr-revoliucinį frontą ir reikalavo Lietuvos „nepriklausomybės“, kitaip sakant, Lietuvos atskyrimo nuo socialistinės revoliucijos. Jie visokiais būdais stengėsi apsaugoti lietuvių pabėgėlius, moksleivius, vaikus nuo Spalio revoliucijos idėjų, visaip ją šmeižė. Jų žinioje buvo visokiausios tarybos, „šelpimo“ komitetai, sekcijos. Komunistų partija su jais griežtai kovojo. Apie bendradarbiavimą kultūros, švietimo, knygų leidimo, bibliotekų steigimo srityje su lietuviškaisiais nacionalistais negalėjo būti jokios kalbos.

Dalis lietuviškosios inteligentijos stovėjo nuošaly nuo revoliucijos. Jie manė, kad mokslas, mokykla, švietimas, menas jokių ryšių su politika ir klasių kova neturi ir negali turėti. Kai kurie iš jų nuoširdžiai prijautė bolševikams, atkakliai kovojantiems už liaudies kultūrinio lygio pakėlimą, bet nesuprato partijos linijos. Kiti sąžiningai bendradarbiavo su Tarybų valdžia, prisidėję prie knygų vaikams rašymo.

Lietuvos reikalų komisariato Kultūros-švietimo skyriaus leidiniuose mokytojams ir bibliotekininkams pabrėžiamas literatūros partiškumo principas, pasisakoma prieš literatūros, persunktos buržuazine ideologija, leidimą. Kultūros-švietimo skyrius, leisdamas V. Biržiškos¹¹ knygutę „Apie knygas ir knygynėlius“, specialiai pridėjo pratarėję „Nuo redakcijos“ pažymėjo, kad „nors redakcija į daugelį klausimų, pastatytų knygutėje „Apie knygynėlius“, visai kitaip žiūri, nors su daugeliu autoriaus išvadų ir rašymo būdu visai nesutinka, bet visgi rado reikalinga išleisti šią knygutę. Redakcija pažymi, kad autoriui rūpėjo ne grynai darbininkų knygynėliai, bet kokios tai „liaudies“, apie kurią supratimas tai siauresnis

⁹ Z. A. [Z. Aleksa-Angarietis], Mokykla seniau ir dabar, „Komunistas“, 1918, Nr. 22, p. 201.

¹⁰ Lietuvos reikalų komisariato žinios, 1918, Nr. 1—2, p. 9.

¹¹ Biržiška Vaclovas (1884—1956) — 1918—1919 m. dirbo Liaudies švietimo komisariate, vėliau — buržuazinis veikėjas, bibliografas, spaudos istorijos tyrinėtojas, 1944 m. emigravęs į JAV.

(darbininkai ir valstiečiai), tai platesnis (beveik visa „tauta“). Be to, kada mes dabar pergyvenam komunistų revoliuciją, negali būti ir kalbos apie bent kokį bendrą darbą su buržuaziniais sluoksniais, nors tik kultūros srityj¹².

Knygutėje buvo naudingų žinių apie bibliotekų organizavimą ir vaikų pritraukimą prie šio darbo, todėl redakcija, nurodydama šios knygutės trūkumus, ryžosi ją išleisti, kad bibliotekininkai turėtų iš ko pasimokyti.

Redakcija šios knygutės išnašose, polemizuodama su autoriumi arba praplėsdama, papildydama autoriaus samprotavimus, iškelia kai kurias įdomias mintis vaikų literatūros klausimais. Redakcija nurodo, kad „paskutiniaisiais metais prieš karą pradėta rūpintis vaikų literatūros pagaminimu ir tęsta tą darbą emigracijoje. Bet visos išėjusios knygutės gali pakakinti daugiausiai tik mažučius vaikus — lig 6—7 metų. Be to, jos filologišku atžvilgiu taip taisykliškai padarytos, kad vaikai jų veik negali suprasti“¹³.

Atrenkant ikirevoliucinę verstinę literatūrą vaikų skaitymui, buvo prisilaikoma klasinio požiūrio, pabrėžiama, jog „turime įsidėmėti, kad visa beveik kitų tautų vaikų literatūra skiriama vien turtingiems, o ne liaudies vaikams. Vien tiktai vokiečių s.-d. (socialdemokratų.— V. A.) šitam reikale šis tas atsiekta“¹⁴.

Prie darbininkų knygynėlių buvo siūloma organizuoti vaikų literatūros skyrius. Bibliotekininkystės praktikoje buvo iškeltas naujas pasiūlymas „pritraukti į knygyninko padėjėjus jaunuomenę ir vaikus: knygyninko prižiūrimi, jie paprastai labai noriai jam padeda ir kartu gerai susipažįsta su knygynu, knygomis, katalogais ir t. t., pradeda iš mažens pratintis prie savystovio lavinimos“¹⁵. Bibliotekininkams buvo rekomenduojama susipažinti su jaunojo skaitytojo psichika, jo interesais. „Reikalinga, ypač kaime, laiks nuo laiko pačiam knygynėlyje taisyti paskaitas, vaikams pasakojimo vakarus ar rytus ir t. t.“¹⁶.

Kultūros-švietimo skyriaus leidinių redakcija pasisakė prieš „knygynų tarybas“, kuriose būtų ir buržuazijos atstovai. „Tai būtų kelias prie bendro „tautinio“ darbo. Kaip kituose, taip ir knygynų klausime, darbininkai gali ir turi laikytis grynai klasinės taktikos. Jokio bendro darbo su savo klesos priešais. Darbininkų knygynai tur būt taip pastatyti, kad buržuazija ir kiti jų priešai neturėtų tenai jokios įtakos“¹⁷.

Rimtai susirūpinta knygų katalogizavimu, propagavimu, skaitymo higiena, ir visai naujas dalykas buvo knygų dezinfekcija. „Svarbus klausimas knygų vedime, į kurį lig šiol labai maža atydos atkreipiama buvo — tai knygų dezinfekcija. Tas ytin svarbu vaikų knygynuose, kur knygos labai lengvai virsta šaltiniu limpamųjų tarp vaikų ligų prasiplatinimo. Tam reikalui jau pradeda kai kur įvesti formalines dezinfekcijos kameras“¹⁸.

Didžiausias dėmesys buvo skiriamas originaliosios lietuvių vaikų literatūros sukūrimui. Tam tikslui Lietuvos reikalų komisariato Kultūros-švietimo skyrius Voroneže pradėjo telkti pažangesnius rašytojus, plunksną valdančius pedagogus ir organizuotai leido „Vaikų knygynėlio“ serijos įvairių žanrų knygeles.

Dar prieš Spalio revoliuciją Draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpiti Centro komitetas Voroneže įsteigė Kultūros-švietimo sekciją. Sekcija daugiausia leido buržuazinę nacionalistinę ir klerikalinę literatūrą, vaikams pradėjo leisti „Vaikų knygynėlio“ knygucijų seriją. Kai kuriose kny-

¹² V. Biržiška, Apie knygas ir knygynėlius, Voronežas, 1918, p. 3.

¹³ Ten pat, p. 35.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Ten pat, p. 40.

¹⁶ Ten pat, p. 40—41.

¹⁷ Ten pat, p. 42.

¹⁸ Ten pat, p. 37.

gutėse buvo reakcingo turinio apsakymų, o kitose buvo populiarizuojamos daugiausia mokslo žinios. Originalias knygutės vaikams išleido Butkų Juzė, Pranas Mašiotas ir kt. K. Skabeika išleido liaudies dainų rinkinį „Mūsų dainelės“. Septynios knygutės buvo verstos iš rusų kalbos. Kelias knygutės išvertė J. Tumas-Vaižgantas. Daugelis knygučių buvo mokslo-grožinės literatūros kūriniai. Tai daugiausia V. Mamino-Sibiriako, K. Ušinskio ir kitų rusų vaikų rašytojų kūriniai. B. Masiulis savo knygutėje „Pa dangėse“ papasakojo, kaip žmonės išmoko skraidyti, o Pranas Mašiotas parašė kūrinių iš gamtos pasaulio. Knygutėse buvo daug duomenų iš technikos istorijos ir gamtos gyvenimo. Jose buvo bandyta jungti mokslinės populiariosios ir grožinės literatūros elementus.

Daugelį „Vaikų knygynėlio“ serijos knygelių pasmerkė klerikalai. A. Jakštas apgailestavo, kam buvo leista „Vaikų knygynėlis“. „Žiūrint pedagogo akimis to kitaip negalima pavadinti, kaip vien pagailėtina klaida, nes atrodo, kad leidėjų norėta vien vaikų protas šviesti, todėl ir teikta kuo daugiausia žinių apie gamtą“¹⁹.

A. Jakštas išnašoje dar paaiškina, kodėl jam nepatinka, kad leidėjų norėta „vien vaikų protas šviesti“ ir teikti „kuo daugiausia žinių apie gamtą“. Jis patetiškai sušunka: „Pažymėtina taipgi faktas, kad nors čia apie gamtą tiekos autorių rašyta, tačiau nė vieno iš jų nė žodeliu neprasitarta apie gamtos kūrėją — dievą“²⁰.

Daugelis tų knygučių dar prieš Spalio revoliuciją padėjo vaikams suprasti gamtos ir mokslo pasaulį ir buvo tarytum spontaniška reakcija prieš nuobodžią, lėkštą ir daugiausia religiskai moralizuojančią buržuazinę vaikų literatūrą, kuri pradėjo įsisaikyti dar XIX a. antroje pusėje.

Po Spalio revoliucijos sekcijos spaustuve į savo rankas perėmė Lietuvos reikalų komisariato Kultūros-švietimo skyrius, kuris toliau leido „Vaikų knygynėlio“ serijos knygutės. Buvo išleistos kelios apsakymų, pjesių ir mokslinės bei grožinės literatūros knygutės. Jas paruošė daugiausia naujai vaikų literatūroje pradėję reikštis autoriai. Savo pirmąją knygutę vaikams išleido J o n a s S e p e t y s (1886 m.), kuris bendradarbiavo V. Mickevičiaus-Kapsuko redaguotame „Drauge“, aktyviai dalyvavo Lietuvos socialdemokratų partijos veikloje. 1905—1907 m. revoliucijos laikotarpiu ir pirmaisiais reakcijos metais jis socialistinėje spaudoje spausdino eilėraščius bei apsakymus. Dar iki Spalio revoliucijos jis vaizdavo vaikų gyvenimą. Vienas iš geresnių Šepečio prozos kūrinių yra apsakymas „Rytmetį“, kuriame ryškiai vaizduojamas vargšo piemenuko likimas. Apakymas parašytas gyvai, vaizdžiai ir yra vienas iš geresnių kūrinių apie buožių engiamų piemenukų gyvenimą. Po Spalio revoliucijos, 1918 m. balandžio mėn. pabaigoje, jis paruošė ir Kultūros-švietimo skyriui įteikė išleisti du originalius ir vieną verstinį apsakymą iš vaikų gyvenimo²¹. Apakyme „Juodasai“, parašytame sekant L. Tolstojaus apsakymą „Cholstomeras“, vaizduojami arkliuko „baltomis kojomis, žvaigžde kaktoje“ įspūdžiai nuo pat jaunų dienų iki senatvės. Tikroviškumo įspūdi sustiprina šeimninės charakteristika, kuri vadinama nedorėle, pikčiurna, beširde. Juodojo gyvenimas sukelia tam tikras aliuizijas apie nepatyrusio vaiko, ypač mažo piemenėlio, susidūrimus su aplinka, su šiurkščiais ir nejautriais žmonėmis. Iš tragiško Juodojo likimo vaikas lengvai nujaučia samdinio dalį kapitalistinėje santvarkoje. Atskiri kūrinių vaizdai kiek sausoki, bet pateikti aiškia, sklandžia, konkrečia kalba, išvengta bereikalingo graudavimo.

¹⁹ A. Jakštas, Mūsų naujoji prozos literatūra (1904—1923), Kaunas, 1923, p. 492.

²⁰ Ten pat.

²¹ M a m i n - S i b i r i a k, Pasakėlė apie mašalaite. Iš rusų kalbos vertė S. [J. Sepetys], J. S-ys [J. Sepetys], 1. Žvirblis-begėdis. 2. Juodasai, „Vaikų knygynėlis“, Nr. 18, Lietuvos reikalų komisariato Kultūros ir švietimo skyrius, 1918.

Tačiau šį J. Šepčio apsakymą nereikia suprasti vien kaip nuogą personifikaciją ar sausą alegoriją. Čia prieš mūsų akis iškyla arkliuko vaizdas, primenąs menišką pastabaus gamtininko piešinį. Į šį apsakymą savo idėja, siužeto vystymu panašus Petro Cvirkos kūrinys „Šyvio gyvenimas“, kuriame, K. Korsako žodžiais tariant, atskleidžiami tam tikri žmonių gyvenimo reiškiniai, žmonių visuomenės socialinės priešingybės²².

Kitam apsakymui „Žvirblis begėdis“ J. Šepetys temą greičiausiai skolinosi iš L. Tolstojaus 1872 m. sukurto apsakymo „Žvirbliai ir kregždės“. Tema apie žvirblį, kregždžių lizdo grobiką, lietuvių vaikų literatūroje nebuvo nauja. Dar 1905 m. mokytojo P. Bendoriaus paruoštoje skaitymų knygoje „Vaikų žvaigždutė“ randame apsakymą „Kregždė ir žvirblis“. 1913 m. išėjusioje Mašiotų knygoje „Mano dovanėlė“ yra gyvais dialogais parašytas apsakymas „Kregždės ir žvirblis“. Tačiau J. Šepetys šių kūrinių idėjų nepakartojo, o kūrybiškai, nauju aspektu išvystė temą, sukūrė originalų apsakymą, kuriame išryškinami socialiniai santykiai. Tinginys žvirblis begėdiškai sumano pasinaudoti svetimu darbu ir užgrobia kregždžių lizdą, dėl to jis pavadinamas „ponu Žvirbliu“. Tas „ponas Žvirblis“, „gudragalvių žvirblių veislė“, ir samprotauja lyg koks išnaudotojas: „Reikia mokėti gyventi! Kitaip būsi ir nuogas, ir basas, ir alkanas, ir galvos neturėsi kur priglausti...“²³ Darbščiosios kregždutės susiburia į būrį ir atkeršija išnaudotojui, užmūrydamos jį lizde.

Veiksmas vystomas gyvai. Žvirblio samprotavimai trumpi, vaizdingi, perpinti gausiais, dinamiškais dialogais. Apsakyme gausu palyginimų, tiesioginės kalbos, vaikui gerai suprantamų vaizdingųjų veiksmazodžių, garsiažodžių. Pasakojimas lakoniškas, įvykių kaita dažna. Pamokomoji mintis ne dirbtinai prikerpta, o išplaukia iš vaizdų sistemos ir įvykių logikos. Ši tema paskutiniu metu vėl atnaujinta lietuvių tarybinėje vaikų literatūroje²⁴.

J. Šepetys vaikams parašė tik kelis apsakymus, tačiau juose giliai pavaidavo gyvenimą ir per vaiko požiūrį pažvelgė į socialinius santykius, išreiškė pasipiktinimą dykaduoniais, svetimo darbo išnaudotojais. Tie apsakymai lietuvių vaikų literatūros istorijoje užima kuklią, bet pastovią vietą, kaip realistinės lietuvių vaikų literatūros pavyzdžiai, padėję spręsti naujus auklėjimo uždavinius po Spalio socialinės revoliucijos.

XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje sparčiai vystėsi mokslas, buvo padaryti didžiuliai išradimai. Nepaprastai padidėjo susidomėjimas gamtos mokslais. Ryšium su tuo literatūroje ėmė vystytis mokslo populiariosios ir mokslo grožinės literatūros žanras vaikams. Po Spalio revoliucijos šios literatūros reikšmė dar padidėjo. „Komunistas“, recenzuodamas Kultūros-švietimo skyriaus pataisytą ir išleistą J. Biliūno knygutę „Apsireiškimai iš žemės gyvenimo“, rašė: „Darbininkai ne tik turi kovoti su savo priešais, buržuazija ir kitais išnaudotojais, bet taipogi turi rūpintis apimti visą gamtą, kad ji tarnautų jiems. Kad apimti gamtą, pirma ją reikia pažinti. Ši knygutė ir supažindina skaitytojus su tuo, kas tai yra žemė ir kas ant jos yra. Ir kokią vietą joje užima žmogus“²⁵. Kultūros-švietimo skyrius išleido kelias mokslo populiariąsias knygutes. Paminėtinos P. Avižonio knygutės „Gyvybė ir jos atsiradimas ant žemės“ bei „Žemė ir žmogus“, Zigmas Aleksa-Angarietis parašė „Kryžiečių karai“ ir kt. Nors šios kny-

²² K. Korsakas, *Literatūra ir kritika*, Vilnius, 1949, p. 387.

²³ Mamin-Sibiriak, *Pasakėlė apie mašalaite*. Iš rusų kalbos vertė S., J. S.-ys. 1. Žvirblis-begėdis. 2. Juodasai, „Vaikų knygynėlis“, Nr. 18, Lietuvos reikalų komisariato Kultūros ir švietimo skyrius, 1918, p. 15–16.

²⁴ Tarybinis rašytojas J. Avyžius šia tema parašė apsakymą „Kieno viršus“, kuriame sprendžia moralinio vaikų auklėjimo klausimus. Žr. J. Avyžius, „Mažos pasakos mažiesiems“, Vilnius, 1958.

²⁵ „Komunistas“, 1919, Nr. 22.

gutės nebuvo specialiai skirtos vaikams, tačiau jos buvo parašytos populiariai, todėl jas lengvai galėjo skaityti vidutinio ir vyresniojo amžiaus vaikai.

Jaunesniems vaikams mokslingą grožinę knygutę parašė Pranas Mašiotas (1863—1940). Baigęs Maskvos universiteto matematikos fakultetą, kur formavosi jo materialistinė pasaulėžiūra, P. Mašiotas kritikavo idealistinius, antimoksliskus prasimanymus apie visatos atsiradimą, kėlė jaunojo skaitytojo smalsumą, jį pratinio stebėti, tyrinėti ir veikti aplinką. Jis priklauso švietėjams, kuriuos apibūdinti galima V. Lenino žodžiais: „Švietėjai,— nurodė V. Leninas,— neišskyrė, kaip savo ypatingo dėmesio objekto, nė vienos gyventojų klasės, kalbėjo ne tikrai apie liaudį aplamai, bet net ir apie naciją aplamai“²⁶.

Lietuvos reikalų komisariato Kultūros-švietimo skyrius išleido P. Mašiotą „Atlikusias senio pasakas“²⁷, kur vaikams prieinama forma populiarinamos žinios apie gamtą. Temos apsakymams paimtos iš vaiko aplinkos. P. Mašiotą manymu, vaikui pirmiausia reikia pažinti ne egzotiškąją florą ir fauną, o aplinkos reiškinius, su kuriais susiduria kaimo vaikas kiekviename žingsnyje. Todėl jis rašo apie sniegules, šerkšną, ledą, garsą, aidą, klausos organus, inerciją, geležį, akmenį, stiklą, apie įvairius „burtus“, susijusius su fizikos dėsniais. Jis savo knygutėje pateikė elementarius mokslo žinias apie negyvosios gamtos reiškinius, iš kurių vaikas sužino daug įvairių gamtos „paslapčių“, mokosi stebėti ir tyrinėti aplinką, ruošiasi įžengti į sudėtingesnį mokslo pasaulį. Kartu toje knygelėje išdėstė tam tikrą gamtos reiškinių sistemą, vengdamas mokslinių terminų, kurie būtų nesuprantami mažiems vaikams. Mokslingą idėją P. Mašiotas išryškina per atsitikimus, įvykius, nuotykius, per vaiko požiūrį. Apsakymų veikėjais yra vaikai. Vaikų nuotykiškai pateikti gyvenimiškai, todėl apsakymuose yra siužetas su pagrindiniais savo elementais, iš kalbos ir veiksmų išryškėja vaikų charakteriai. Štai kaip apsakyme „Laumės juosta“ gyvai vystomas dialogas. Vaikai, gerėdamiesi gražia, skaisčia laumės juosta, kalba iš suaugusiųjų girdėtais žodžiais:

„— Daugiau nebus lietaus, kad laumės juosta pasirodė,— prabilo Jonukas.

— Debesyse vandens pritrūko, tai laumės juosta iš jūros vandenį traukia,— atsiliepė Petrukas.

— Ką ji iš jūros trauks, kad štai vienas lanko galas šiapus Baltrų svirno žemę siekia, o antras į alksnyno kraštą atsirėmęs,— prieštaravo Stasiukas“²⁸.

Stasiukas susiginčija su vaikais, ir pats, irklau daugydamas vandenį, iš tyškančių lašelių išgauna vaivorykštės varsus ir atskleidžia vaivorykštės „paslaptį“. Be to, vaikai kai ką sužino apie spektrą.

Literatūriniu požiūriu kūriniai yra vertingi, nes gyvai ir vaizdingai parašyti, turi siužetus, pasižymi gausiomis vaiko mąstymą ir suvokimą atitinkančiomis meninėmis detalėmis. Autorius dažnai vartoja jasmeninius, kurie suteikia kūriniams gyvumo, dinamiškumo, betarpiškumo įspūdį. Vandens lašelis Vytukui pasakoja savo „nuotykius“ („Šaltinis“), ausys skundžiasi, kad „žmogus išsitiesia krankti, jo kojos ir rankos, kaip ponios kokios, sau drybso, akys sau užsimerkia ir niekas joms nerūpi, smegens kiek pasvajoja, pasapnuoja, o kito ne tikrai naktį, bet ir dieną nieko neveikia. Tik mes, ausys, niekad negaunam atilsėti... Mums, ausims, žmo-

²⁶ V. I. Leninas, Raštai, t. 2, Vilnius, 1950, p. 478.

²⁷ P. Mašiotas, Atlikusias senio pasakas, „Vaikų knygynėlis“, Nr. 17, Lietuvos reikalų komisariato Kultūros ir švietimo skyriaus leidinys, Voronežas, 1917.

²⁸ Ten pat, p. 16—17.

gaus įsakyta, kad gaudytume ir tuoju pasakytume jam, kas ką taria, kur kas subilda, sužnabžda. Biaužiausia, kad ir norėdamos negalime patin-giniauti²⁹, ir toliau jaunasis skaitytojas, sekdamas įtaigų ausų „skundą“, sužino įdomių dalykų apie klausos organus ir oro bangas. Kituose pus-lapiuose skaitome apie Stasiuką, „besiginčijantį“ su aidu („Aidas“); apie akmenėlį, kuris, įmestas į vandenį, šnypščia, kaista, čirškia, prie smalsių ir nustebusių berniukų išsileidžia, kalkių tyrele pavirsta; kaip ir kam me-deliai skiepijami; kaip atsiranda laumės juosta; kaip medžiai vaikšto ir t. t. Gamtos reiškiniai atskleidžiami, pasinaudojant vaikams įdomiu įvykiu, intriguojančiu faktu, dviejų daiktų ginču. Kartais iš potekstės plaukia švel-nios ironijos intonacija, auklėjamai veikianti jaunąjį skaitytoją. Apsakymų kalba graži, taisyklinga, gryna. P. Mašiotas pasirodė kaip talentingas mokslo grožinės literatūros kūrėjas.

V. Belinskis svajojo apie tokią mokslo grožinę literatūrą vaikams, ku-rioje visi daiktai būtų išdėstyti ne tik nuosekliai, bet ir pagal mokslinę sistemą, o tekste nė žodžio nebūtų užsiminta apie jokiais sistemas. Šiuo V. Belinskio nurodytu keliu lietuvių vaikų literatūroje pirmuosius žings-nius žengė P. Mašiotas. Mokslo populiarizacija P. Mašiotų apsakymuose buvo savita, nes čia mokslas susipynė su kasdieniniais žmonių stebėjimais, su liaudies žmonių ir jų vaikų gyvenimo patirtimi. Žinios, kurias vaikai įsigijo iš jo apsakymų, buvo daugiausia praktinio pobūdžio. P. Mašiotas, vaizduodamas mokslinį reiškinį, ne visuomet stengiasi išaiškinti to reiški-nio priežastis, atskleisti mokslo dėsningumus, peržengti siauras prakti-cizmo ribas. Mažo vaiko vaizduotė labai gyva, pastabumas didelis, o pro-tas bando įgytas žinias patikrinti praktiškai, todėl, savaime supanta-ma, kad vaikui pirmiausia reikia pateikti tokius aiškinimus, kuriuos jis galėtų išsiaiškinti savo aplinkoje. Nuo praktiškų išvadų turi būti einama prie mokslinių apibendrinimų. Bet į mokslinius apibendrinimus P. Mašiotas kreipė mažiau dėmesio.

Nors P. Mašiotas kai kuriuose savo kūriniuose nepakankamai išaiški-no gamtos reiškinių priežastingumą, bijodamas, kad vaikai gali daug ko nesuprasti, ir todėl nukrypdavo į empiriškumą, vis tik jį galima laikyti talentingu ir pažangiu originaliosios lietuvių mokslo grožinės literatūros vaikams kūrėju. Aiškindamas vaikams gamtos reiškinius, pasaulio struk-tūrą, jo materialumą, jis naudojosi mokslo duomenimis, o ne religiniais įvaizdžiais. Tos knygutės yra lietuvių vaikų mokslo grožinės literatūros pirmtakės, skynusios kelią laisviems nuo religinių prietarų kūriniams, ku-rie nors pamažu, bet užtikrintai valė vaikų protą nuo antimoksliskų tvir-tinimų apie pasaulio sukūrimą, apie „kūrėjo didybę“ ir „žmogaus menkystę“.

P. Mašiotų knygutės ne tik davė žinių praktinei veiklai, bet ir kėlė jaunosios kartos pasitikėjimą savo protu ir sugebėjimu apvaldyti gamtos jėgas, jas pajungti žmogaus tarnybai. Šie apsakymai veikė skaitytojo pro-tą, formavo materialistinę pasaulėžiūrą, žadino veiksmų energiją, kovo-jant su gamtos jėgomis³⁰.

Be prozos, „Vaikų knygynėlio“ serijoje išėjo pora dramos knygučių vaikų scenos poreikiams patenkinti.

Iki 1918 m. pjesių vaikams buvo parašyta gana nedaug. Ir tos pačios buvo daugiausia persisunkusios buržuazine morale. Jos ugdė vaikų reli-gingumą, aklą paklusnumą išnaudotojams, buržuazinės filantropijos jaus-

²⁹ P. Mašiotas, Atlikusios senio pasakos, „Vaikų knygynėlis“, Nr. 17, Lietuvos reikalų komisariato Kultūros ir švietimo skyriaus leidinys, Voronežas, 1917, p. 20–21.

³⁰ P. Mašiotų moksliniai grožiniai kūriniai yra gausiai leidžiami, atkūrus Tary-bų valdžią Lietuvoje: „Mano dovanėlė“, Vilnius, 1946; „Senio pasakos“, Vilnius, 1948; „Ir aš mažas buvau“, Vilnius, 1955; „Žiemą ir vasarą“, Vilnius, 1956.

mus. Kitose pjesėse vaikai buvo raginami saugoti gamtą, globoti paukščius. Pagrindiniai veikėjai pasižymėdavo nedorybėmis, o pjesės pabaigoje jie tapdavo dorais arba susilaukdavo baisaus likimo. Paukštvanagius, skruzdžiamašius, melagėlius, nepamaldžius bei nepaklusnius vaikus kapodavo strazdai, vanagai, jie visam gyvenimui susižalodavo, draskydami lizdus. Gerus vaikus nuo nelaimių išgelbėdavo įvairūs geradėjai, dažniausiai angelai ar kitos dvasios. Kai vaikas gerai daro, angelas džiaugiasi, o kai blogai — jis liūdi, verkia. Realaus gyvenimo, socialinės nelygybės vaizdų to meto pjesėse beveik nepasitaikydavo. Kiek geresnė buvo viena kita pjesė pasakų siužetais.

Pjesių idėjinio turinio ir meninės formos atsilikimas nuo visos vaikų literatūros paaiškinamas tuo, kad pjesės buvo skiriamos vien negausiai vaikų scenai, kad jas kūrė ne rašytojai, o pedagogai ar šiaip plunksnos amatininkai, į vaikų literatūrą žiūrėję iš utilitarinių pozicijų. Klerikalai pjesėse vaikams propagavo religinę didaktiką. Apskritai tuo metu nebuvo profesionalių vaikų teatrų, niekas nesirūpino pjesių vaikams statymu ir rašymu. Kai kurie scenos vaizdeliai buvo proginiai.

Kai kuriomis šviežesnėmis mintimis iš to meto pjesių išsiskyrė Lietuvos reikalų komisariato Kultūros-švietimo skyriaus išleistas A. Didžiulytės dviejų veiksmų scenos vaizdelis „Musmirės“. Šiai pjesei pastatyti reikia didesnės scenos, sudėtingesnių dekoracijų, gero apšvietimo, nes vaidina šešiolika veikėjų ir dalyvauja grybų choras. Konfliktas — kova tarp savanaudiško ir visuomeninio jausmo, tarp gėrio ir blogio. Pirmojo veiksmo pradžioje Miško Laimė moko grybus dirbti, padėti senesniems žmonėms, pabrėžiama kolektyviškumo idėja.

Grybai, pritardami Miško Laimės mintims, pakiliai chorą dainuoja dainą, kurioje pabrėžia, kad reikia gyventi visuomenės labui:

Kas laimę sutverti kitiems išgalėjo,
Kas savo gyvybės dėl jų negailėjo,
Galės tas užmigtį ramiai³¹.

Ryžtingi baravykai dar priduria: „Mes turime būti tvirti ir narsūs. Turime nieko nebijoti, nesigailėti savo gyvenimo, jei jis bus kitiems reikalingas“³². Tik Raudongalvės tyli. Į jas kreipiasi Miško Laimė: „Nejaugi jūs nežinote, kokios pareigos kiekvieno sutvėrimo? Nejaugi jūs nesuprantate to, kad kiekvienas grybas, dorai gyvenęs savo paskirtas valandas, turi pagaliau dorai kitų labui žūti?“³³ Raudongalvės atsako: „Laime, Laime, mes taip pat norėtume gyventi! Mes taip mažai džiaugsmo teturėjome, taip mažai linksmumo matėme! Leisk mums dar nors kiek pašokti, pasilinksinti“³⁴.

Už ką šitie grybai turi aukotis? Autorė iškelia gana abstrakčius idealus — „eiti tarnauti žmonėms“, o Musmirės atsako: „Ką mums rūpi žmonės? Mes norime sau gyventi, norime linksintis“³⁵.

Miško Raganėlė duoda Raudongalvėms gyvatės nuodų, ir jos virsta Musmirėmis, kad nereikėtų „kažin kokias ten pareigas pildyti“ žmonėms.

Antrasis veiksmas vyksta toje pačioje miško aikštelėje. Kaimo vaikai renka grybus. Ateina grytelninkė Tumienė, kurios Poviliukas sunkiai serga. Ji džiaugiasi, kad randa grybų, kad bus kuo alkį numalšinti, iš ko skatiką užsidirbti. Vaikai atiduoda senutei savo surinktus grybus. Niekam nereikalingos musmirės pūpsa nuošaly. Vaikai bijo prie jų prisitarti, kad

³¹ A. Didžiulytė, Musmirės, „Vaikų knygynėlis“, Nr. 20, Lietuvos reikalų komisariato Kultūros ir švietimo skyrius, Voronežas, 1918, p. 9.

³² Ten pat.

³³ Ten pat, p. 10.

³⁴ Ten pat.

³⁵ Ten pat, p. 17.

neprisirinktų nuodingų grybų. Pjesė baigiama pakilia patenkintų namo einančių vaikų dainele.

Pjesės pirmasis veiksmas supasakintas. Čia grumiasi gėrio ir blogio pradaį. Fantastiškiausi burtai vartojami ne tam, kad vaizduotę dirgintų, bet kad patrauktų jaunųjų žiūrovų širdį gėriui, kolektyviškumui, kad pasmerktų savimylą, individualizmą. Supasakinimas padeda išvengti pamokslavimo, veikaliukas tampa patrauklesnis, suprantamesnis jaunajam žiūrovui. Pjesės fantastiniame audinyje vietomis įpinami socialinės nelygybės vaizdeliai („Šiandien ne šventė. Sodžiaus vaikai prie darbo, ponų vaikai dar miega“ ir kt.).

Autorė rūpinasi neutralizuoti vaiko egocentrizmą ir jo vietoj iškelia tarnavimo visuomenei, vargo žmonėms idėją.

A. Didžiulytė savo pjesėje vaikams suprantamais meno vaizdais propagavo humanistines idėjas, kurios padėjo pakirsti socialinio blogio šaknis. Antropomorfizmas šioje pjesėje atlieka tam tikrą teigiamą vaidmenį. Antropomorfizmo, kaip kūrybinio būdo pagrindinei idėjai išryškinti, naudojimas vaikų dramos kūrinyje tuo metu buvo labai paplitęs. Revoliucinis demokratas N. Černyševskis, aiškindamas vaikams M. Lermontovo „Tris palmės“, pasinaudojo antropomorfizmo elementais ir parodė, kokias taurias idėjas slepia šis iš pirmo įspūdžio peizažinis, bet poeto sudvasintas kūrinys. Jis nurodė, kad puikiausia palmių gyvenimo minutė — žmonių išgelbėjimas nuo šalčio ir plėšrūnų žvėrių. Žmonės palmės-didvyres ilgai atsimins ir minės dėkingais žodžiais³⁶.

Nors tarnavimo visuomenei idealai A. Didžiulytės pjesėje yra dar bendro pobūdžio, abstraktūs, tačiau to meto vaikų literatūroje, persunktoje individualizmu ir besaikiu pataikavimu vaikui, autorės iškeltos mintys, kad „nė vienas sutvėrimas neapsieina be kitų pagalbos, už tat jis turi padėti ir patarnauti kitiems“³⁷ arba kad „Mes turime būti tvirti ir narsūs. Turime nieko nebijoti, nesigailėti savo gyvenimo, jei jis bus kitiems reikalingas“³⁸, be abejo, buvo pažangios, ugdė vaikų savitarpio pagalbos jausmą, jų norą kovoti ir aukotis už geresnį vargstančių žmonių gyvenimą.

Vaikų humanistinių jausmų ugdymas pjesėje dar nepakankamai susietas su konkrečiais socialinės kovos uždaviniais, nes, matyt, autorei rūpėjo bendra jausmų ugdymo tendencija, o konkretūs socialinės kovos uždaviniai turėjo būti keliami kiek vyresniems, labiau subrendusiems vaikams.

Ši pjesė yra vienas iš naujesniųjų savo forma to meto veikaliukų vaikams. Joje yra gana daug dainų ir žaidimų, veiksmas gyvas, monologai neišstėti. Pjesė galėjo tikti profesionalinio vaikų teatro repertuarui.³⁹

Dvi pjesės išleido pradedantis pedagogas J. Geniušas³⁹ (1892—1947). Pjesės buvo parašytos dar neprityrusio plunksnos darbininko ranka. Pjesėje „Sapnas velykų naktį“ pavaizduota pabėgusios nuo kaizerinės okupacijos ir pasimetusios nuo tėvų mergaitės vargai. Mergaitė labai pasyvi, daugiau verkšlėna, negu veikia. Pasitaiko mistinių elementų, kurie visiškai sugriauna realistinę pjesės pagrindą.

Antrojoje pjeselėje „Paparčio žiedas“ matome skriaudžiamą, suvargusią mergaitę, kuri joninių naktį nori rasti stebuklingąjį žiedą ir išsi-

³⁶ Н. М. Чернышевская, Н. Г. Чернышевский в Саратове, Саратов, 1952, p. 109—110.

³⁷ A. Didžiulytė, Musmirės, „Vaikų knygynėlis“, Nr. 20, Lietuvos reikalų komisariato Kultūros ir švietimo skyrius, Voronežas, 1918, p. 8.

³⁸ Ten pat, p. 9.

³⁹ J. Geniušas, Sapnas velykų naktį. Paparčio žiedas, Scenos vaizdeliai, „Vaikų knygynėlis“, Nr. 19, Lietuvos reikalų komisariato Kultūros ir švietimo skyrius, Voronežas, 1918.

vaduoti iš visų vargų. Pjesės pagrindas — realistinis: kaimo vaikai ieško žiedo, tiki girdėtais liaudies pasakojimais apie vaiduoklius, dvasias, kurios trukdo tą žiedą nuskinti, jiems baugu miške, pasakoja apie užkeiktą Rumbonių piliakalnį. Autorius įveda užkeikto kunigaikščio, kunigaikštutės, raganos dvasias. Pjeselės pabaigoje nukrypstama į sentimentalų moralizavimą. Abiejų pjesių idėjos abstrakčios, miglotos, o vaizdavimo būdas dar gana primityvus.

Nepaisant sunkių pilietinio karo sąlygų, didelės dalies lietuvių nacionalistinės inteligentijos ir kontrrevoliucingai nusiteikusių mokytojų aktyvaus ir pasyvaus priešinimosi, Lietuvos reikalų komisariatas nuveikė nemažą darbą, vykdydamas Komunistų partijos ir Tarybų valdžios politiką tautų nacionalinei kultūrai išvystyti. Šios pirmosios vaikų knygelės, nors ir ne visos vienodo idėjinio ir meninio lygio, pranašavo greitą pavasarį lietuvių tarybinei vaikų literatūrai, kuri būtų suklestėjusi broliškų tautų šeimoje, laisvoje nuo socialinio ir nacionalinio pavergimo.

Susikūrus Laikinajai revoliucinei vyriausybei Lietuvoje, knygų vaikams leidimas Voroneže buvo nutrauktas, nes Liaudies švietimo komisariatas išvystė plačią kultūrinę veiklą Vilniuje ir kitose Lietuvos vietose.

* * *

1918 m. gruodžio mėn. ir 1919 m. sausio mėn. didelėje Lietuvos teritorijos dalyje nugalėjo proletarinė revoliucija. Darbininkai ir valstiečiai išvijo vokiškuosius okupantus ir jų pakalikus — buržuazinius nacionalistus. „Tiesa“ rašė: „Užėjus dabarties audrai išdūmė į visas šalis dvarų šeimininkai — žemvaldžiai dvarininkai...“ Tačiau „jų rūmai tušti nepalieka — ten parketais baldosi darbininkų mediniai klumpiai, kuriems lig šiol nebuvo leidžiama toliau priemenės įeiti; išblyškusių vaikų nustebusios akys apžiūri nematytus paveikslus, nupintus jų tėvų prakaitu ir vargu; liūdnos, nors laisvės nušviestos, dvaro mergaitės mėgina savo storais, nuo darbo suskretusiais pirštais ištraukti iš nežinomų įrankių — fortepionų sutartinę gaidą“⁴⁰. Tarybinė vyriausybė ėmėsi ryžtingų priemonių pagerinti varguomenės bei jos vaikų gyvenimą ir švietimą. Straipsnyje „Jaunimas ir revoliucija“ buvo rašoma: „Mat, ir vaikai, ir jaunimas, ir seniai — visi turi ir gali dalyvauti revoliucijos kūryboje. Tik pats jų dalyvavimas negali būti vienodas — kiekviena ta grupė turi atskirą reikšmę ir vaidins kiek kitonišką rolę politikos ir kultūros atžvilgiu, kadangi kultūros darbas neatskiriamas nuo politikos“⁴¹.

Pirmojo pasaulinio karo metu fizinį darbą dirbo daug vaikų ir paauglių. 1916 m. sunkius darbus pramonėje ir žemės ūkyje dirbo 37 809 vaikai, o jau 1917 m. — 49 956 vaikai arba dirbančių vaikų padidėjo 32%. Po Spalio revoliucijos Komunistų partija stengėsi, kad „sandomasis vaikų darbas visai būtų panaikintas“⁴². Darbo liaudies komisariatas 1919 m. kovo mėn. priėmė specialų nutarimą „Dėl paauglių darbo apsaugos“. Buvo uždrausta samdyti darbus mažamečius, nesukakusius 14 metų. Vilniuje buvo įsteigta 31 vaikų virtuvė. Jose gaudavo maistą apie 7000 beglobių ir varguomenės vaikų. Benamiams vaikams buvo steigiamos prieglaudos, sudaromos sąlygos šviestis, auklėtis. Buvo išleistas dekretas dėl visuotinio ir privalomo 8—17 metų amžiaus vaikų mokymo. Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos įsakyme Vilniaus darbininkų ir raudonarmiečių Tarybos atstovams rašoma: „Besivadovaudami Socialistinės Rusijos pri tyrimu, kurkite vienatinę darbo mokyklą. Statykite juo plačiau pirmą pradi į nemokyklų švietimą. Nei vienas proletaro vaikas neprivalo likti už mo-

⁴⁰ „Tiesa“, 1919 m. kovo 23 d., p. 4.

⁴¹ „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 4, p. 5.

⁴² „Komunistas“, 1918, Nr. 8, p. 36.

komųjų įstaigų durų“⁴³. Mokyklose buvo dėstoma gimtąja kalba. Buvo uždarytos bažnyčios kontrolėje esančios mokyklos, o tikybos dėstymas pašalintas iš visų mokyklų. Kulto atstovams buvo uždrausta vaikus mokyti tikybos, dirbti mokykloje. Tuo metu vaikams neigiamą poveikį darė gatvė. Vilniuje 8—13 metų berniukams ir mergaitėms buvo įsteigtas internacionalinis klubas, kuriame vaikai galėjo kultūringai ir naudingai praleisti laiką. Čia veikė knygynas ir biblioteka, kurioje buvo knygų įvairiomis kalbomis. 1919 m. kovo mėn. įvyko didelė internacionalinė sueiga, kurioje dalyvavo apie 500 Vilniaus vaikų. „Švietimo reikalų“ vedamajame straipsnyje „Naujais takais“ nurodoma, kad darbą reikia organizuoti taip, „kad kiekvienas vaikas nuo pat mažų dienų būtų auklėjamas valstybės globoje, naujoje komunizmo dvasioje, kad užaugęs galėtų jau pratusiai tvirti naują idealį gyvenimą“⁴⁴. Liaudies švietimo komisariatas suorganizavo pedagoginius kursus pedagogams, instruktoriams darbui su vaikais paruošti. Instruktoriai, be kitų dalykų, turėjo išklausti vaikų literatūros paskaitas. Liaudies švietimo komisariato skyrius, norėdamas ištirti periferijos mokyklų padėtį, apskričių liaudies švietimo skyriams, o kur šie dar nebuvo susikūrę — apskričių revoliuciniams komitetams, išsiuntinėjo anketą, kurioje, be kitų klausimų, norėta išsiaiškinti vaikų lektūros padėtis ir ar mokyklos pakankamai turi literatūros. Gimtosios kalbos mokymo plane didelis dėmesys buvo skiriamas grožinės literatūros savarankiškam skaitymui, mokymuisi atmintinai, konspektavimui, talkininkavimui mokyklos knygynui ir pan.

Vadinasi, Tarybų valdžia, siekdama kiek galima plačiau propaguoti komunistines idėjas, skleisti kultūrą, didžiulį dėmesį skyrė vaikų lektūrai. Vaikų literatūros įtraukimas į pedagoginių kursų programą liudija, kad Tarybų valdžia nepaprastai vertino galingą komunistinio auklėjimo faktorių — literatūrą vaikams.

Tačiau, kaip jau buvo minėta anksčiau, pažangios vaikų literatūros buvo nedaug. Iškilę reikalas gausiai leisti naują literatūrą. Buvo parengtas planas literatūrai ir konkrečiai vaikų literatūrai leisti. Ataskaitoje „Švietimo ir Liaudies Komisariato veikimas“ rašoma: „Leidimo reikalai labai išsiplečia. Manoma leisti rankvedžius, mokslo literatūrą suaugusiems, dailės veikalus ir vaikų knygas“⁴⁵. Tačiau šiam darbui labai trūko popieriaus, klišių, prityrusių poligrafijos darbuotojų. Buvo ieškoma išeities. „Komuniste“ potvarkių skyriuje buvo paskelbta: „Liaudies Švietimo Komisariatas, rengdamasis tuoju plačiai pastatyti knygų leidimą ir nenorėdamas leisti liaudies pinigų, kreipiasi į visus stereotipų ir matricių savininkus, kad suteiktų žinių apie juos artimuoju laiku į Švietimo Narkomą ir praneštų naudojimosi sąlygas“⁴⁶. Vilniaus Karo revoliucinis komitetas išleido įsakymą Nr. 7, kuriame reikalavo, kad visi spaustuvių savininkai per tris dienas tarybiniais organams praneštų apie spaustuvių padėtį.

Lietuvoje, ypač Vilniuje, galias šaknis suaugusiųjų, jaunimo ir vaikų tarpe buvo įleidęs klerikalizmas ir jis lengvai neužleido savo pozicijų. Didelė dalis literatūros vaikams buvo klerikalinės krypties. „Kovai su išsiplėtojusiu literatūroje klerikalizmu susidarė tam tikras organas — kolegija, kurios tikslas — leisti kuo daugiausiai mokslo, mokslo populiarių ir kitų spaudos veikalų, atatinamų tarybų valdžios uždaviniais“⁴⁷. Taip pat buvo pakviesti originaliosios ir verstinės literatūros redaktoriai, kurie

⁴³ „Komunistas“, 1919 m. vasario 2 d., p. 1.

⁴⁴ „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 1.

⁴⁵ „Komunistas“, 1919 m. vasario 14 d., p. 3.

⁴⁶ „Komunistas“, 1919 m. sausio 25 d., p. 4.

⁴⁷ „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 3, p. 14.

vadovavo vertėjų darbui, redagavo originaliuosius ir verstinius kūrinius, taisė jų kalbą, skaitė korektūrą. Kaip matysime vėliau, Tarybų valdžios metais išleistų knygų vaikams vertimų kalba buvo gera, taisyklinga.

Per tris su puse tarybinės valdžios gyvavimo mėnesius buvo išleista kelios knygtės vaikams. Originalią dviejų veiksmų pjesę „Žvaigždučių eglutė“ parašė A. Didžiulytė. V. Korolenkos „Urvo vaikų“ vertimas, šiek tiek sutrumpintas, buvo skirtas jaunesniojo amžiaus vaikams. „Švietimo reikaluose“ Komisarjato kronikos skyriuje pažymėta, kad „padarytos yra klišių serijos vaikų knygtėms leisti“⁴⁸. Buvo įteikta spaudai A. Didžiulytės „Vandytės sapnas“ — scenos vaizdelis su gaidomis. Rubakino senovės pasaka iš tolimųjų Rytų gyvenimo „Karoliai ir žmonės“, kurią išvertė Aišbė, dar suspėjo išeiti prieš kontrrevoliucinį terorą. Be to, artimiausiu laiku buvo ruošama išleisti originalių bei verstinių apysakų rinkinį „Ašarėlės“ ir Rubakino „Senio Laiko pasaka“⁴⁹.

Be šių didelių organizacinių priemonių vaikų literatūrai ruošti ir leisti, Liaudies švietimo komisariatas nemaža dėmesio skyrė vaikų literatūros kultūriniam palikimui peržiūrėti ir įvertinti jį marksistiniu požiūriu. Prasidėjo kova už marksistinį kultūrinio palikimo įvertinimą ir naujos tarybinės vaikų literatūros sukūrimą. Iki revoliucijos buvo išleista šiek tiek klasikų ir keletas tautosakos kūrinių, taip pat nemaža specialiai vaikams rašytų knygų, kurios buvo gana įvairios savo idėjinio ir meninio lygiu. Šią kultūrinį palikimą reikėjo išnagrinėti, iš vaikų bibliotekų lentynų pašalinti monarchistines, nacionalistines ir klerikalines knygūkstes ir pakeikti tik tuos kūrinius, kurie galėjo tarnauti naujai mokyklai, naujiems auklėjimo uždaviniams. Tai buvo labai svarbus, neatidėliotinas ir atsakingas uždavinys, nes dalis lietuviškosios inteligentijos, nors ir prijautė Spalio socialistinei revoliucijai, bet manė, kad švietimas, mokykla, literatūra neturi jokių ryšių su politika ir klasių kova. Daugelis šios inteligentijos dalies atstovų buvo įsitikinę, kad kultūra liks ta pati, tik ją reikės plačiau paskleisti liaudies masių tarpe. Jie nesuprato, kad senąją kultūrą reikia kritiškai įvertinti ir kurti naują socialistinę kultūrą. Todėl „dangstydamiesi neklasiškumu ir objektyvumu, o iš tikrųjų atstovaudami išnaudotojų klasių interesams, nepripažino dviejų nacionalinių kultūrų buvimo lietuvių nacionalinėje kultūroje ir todėl lietuvių literatūrą traktavo kaip bendranacionalinį dalyką, vienodai atstovaujantį visų lietuvių tautos klasių interesams“⁵⁰.

Iki Spalio revoliucijos vaikų skaitymui skirtos knygos, rinkiniai ir chrestomatijos dažniausiai buvo sudaromos, remiantis vieningosios „tautinės sąmonės“, „tautinės idėjos“, „bendranacionalinių idealų“ dvasia. Tokių knygų sudarytojai stengėsi užtušuoti klasių kovos momentus, ignoravo socialinės krypties kūrinius vaikams, dėjo klerikalinio pobūdžio dalykėlius.

To meto mokykloje ir vaikų tarpe plačiausiai buvo paplitusi skaitymo knyga „Vargo mokyklai“. Šioje knygoje buvo surinkti plačiau žinomi lietuvių, rusų ir užsienio literatūros kūriniai. Čia buvo įdėta nemaža pasakų, liaudies dainų, pasakėčių, patarlių, priežodžių, mįslių. Dalis kūrinių buvo reikšmingi socialiniu požiūriu, pasižymėjo emociniu įtaigumu ir aukštomis meninėmis ypatybėmis. Tačiau buvo ir nacionalistinės bei klerikalinės

⁴⁸ „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 3, p. 14.

⁴⁹ „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 1, p. 16.

⁵⁰ Lietuvos TSR Mokslų Akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, Lietuvių literatūros istorija, t. I, Vilnius, 1957, p. 18.

dvasios kūrinių, todėl apolitiškumo kauke besidangstantiems pedagogams ir kitiems su vaikų auklėjimu susijusiems asmenims reikėjo išaiškinti apie klasinį literatūros pobūdį klasinėje visuomenėje. V. Leninas moko, kad yra „dvi nacionalinės kultūros kiekvienoje nacionalinėje kultūroje“⁵¹, viena — plačiųjų darbo liaudies masių, išnaudojamųjų ir engiamųjų klasių kultūra ir antra — viešpataujančiųjų, išnaudotojiškųjų klasių kultūra. Literatūra, kaip viena nacionalinės kultūros sudedamųjų dalių, taip pat neišvengiamai suskyla į dvi dalis, atspindi klasių kovą ir aktyviai joje dalyvauja. Todėl buvo bergždžias darbas skaitymo knygose ir rinkiniuose vaikams suderinti pažangią demokratinę ir reakcingą klerikalinę bei nacionalistinę literatūrą. Pradėtame leisti žurnale „Švietimo reikalai“ randame straipsnį „Vargo mokyklai“⁵², kuriame ta knyga bandoma vertinti marksistiniu požiūriu, iškeliama kai kurie principiniai klausimai dėl tolesnio vaikų literatūros atrinkimo ir leidimo.

Straipsnyje teisingai nurodoma, kad jau pradinę mokyklą lankančiam vaikui mokomieji dalykai, jų tarpe ir literatūra, turi suteikti „minimalių gyvenime reikalingų žinių, turi padėti sustatyti mokinių pamatinę pasaulėžiūrą, kuria jie vadovausis tolimesniame gyvenime“⁵³. Straipsnyje pabrėžiama, kad liaudies mokyklai caro valdžios laikais buvo keliami tokie reikalavimai: per daug nesigilinti į gyvenimo prasmę, daugiau klausyti vyresniųjų ir galingesniųjų, tikėti tuo, ką dvasiškai ir pasaulietinė vyriausybė įsako, pildyti jų liepimus. Buvo skiepijama tautinė klerikalinė dvasia, žemės ir dangaus autoritetams pagarba; auklėjami tautiniai monarchistiniai jausmai. Rinkinio sudarytojai, laikydami smulkiosios buržuazijos ideologijos, į rinkinį vengė dėti tuos literatūros kūrinius, kurie vaikams suprantamais meniniais vaizdais ryškiau galėtų atskleisti socialinio gyvenimo kontrastus, parodytų klasių kovą. Straipsnyje prieita išvada, „kad tie rinkiniai labiausiai atsako stambiųjų ūkininkų vaikams, kad iš tų vaikų norima išauklėti gerus tautiečius, mylinčius savo kalbą, vien savo šeimynos ir tėvynės reikalais besirūpinančius. Toliau to neinama. Žinoma, raginama pasigailėti vargstančiųjų ir duoti jiems šiekios tokios išmaldos iš savo pilnų aruodų“⁵⁴. Tokios mintys daugiausia atsispindi vertimuose.

Toliau straipsnyje nurodoma, kad, parenkant tautosakos dalykus, reikia laikytis klasinių pozicijų, nedėti į rinkinius vaikams neatitinkančių gyvenimo mįslių ir patarlių.

Į sudėtus chrestomatijoje kūrinius nežiūrima vien iš vulgariosios sociologijos pozicijų, kai kurie kūriniai nagrinėjami meniniu požiūriu. Pavyzdžiui, chrestomatijos sudarytojai kritikuojami už tai, kad iškreipė pasakų turinį, sutrumpino gražias pasakas, išmesdami vietas, kurios „kaip tik ir priduoja pasakai muzikalės, dailės ir komizmo“⁵⁵. Tautosaka pripažįstama kaip naudinga medžiaga vaikų skaitymui. Prisimintina, kad tuoj po Spalio revoliucijos dėl pasakų auklėjamosios reikšmės įsiliepsnojo dideli ginčai. Reakcingi pedagogai manė, kad pasaka, esą, nuvedanti vaikus nuo gyvenimo tikrovės, „gelbsti vaikus“, anot jų, „nuo revoliucijos baisių“. Jų manymu, pagrindiniais vaikų skaitiniais turi būti pasakos. Proletkulto atstovai neigė pasakas, tvirtindami, kad liaudies pasakos, kaip ir visa ikirevoliucinė literatūra, persisunkusios svetima ideologija, todėl senų pasakų negalima leisti vaikams skaityti, o reikia sukurti naujas revoliucines pasakas. Jie įrodinėjo, kad liaudies pasakose nėra grandies, su-

⁵¹ V. I. L e n i n a s, Raštai, t. 20, Vilnius, 1953, p. 16.

⁵² „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 1, p. 12.

⁵³ Ten pat.

⁵⁴ Ten pat.

⁵⁵ Ten pat.

siejančios vaiką su gyvenimu, ir kad jos svetimos dabarties gyvenimui, todėl negalinčios atlikti pedagoginių funkcijų⁵⁶.

Mūsų nagrinėjamas straipsnis yra laisvas nuo šių abiejų kraštutinių pozicijų ir tautosakos kūrinis vaikams.

Straipsnyje teisingai bandyta spręsti optimizmo problema vaikų literatūroje. Ikitarybinio laikotarpio lietuvių vaikų literatūroje buvo gana daug ištižusio aimanavimo, ašarų, bejėgiškumo, graudavimo. Šios rūšies originalius kūrinius chrestomatijoje dar papildė užsienio vaikų rašytojų kūrinių vertimai. Straipsnyje pagrįstai kritikuojama E. de Amičio „Mokinių diena“, „kuriamė nestoka verkšlenimų, bergždžio sentimentalumo, gailestavimo nužemintųjų: mokytoja sublogusi, serganti, kosanti, padėjusi sveikata per daug uoliai bemokindama vaikus; kita vėl geros širdies mokytoja, dejuojanti, kad vaikai, perėję į aukštesnę klasę, gėdijos, kad seniau pas ją mokinos ir nenori susitikti su ja; mokytojas, kuris nemoka suvaldyti mokinių, vos neverkia klasė, kurį direktorius iššaukęs išbara, o jis sugrįžta su apverktomis, paraudusiomis akimis; vaikas, kupriukas, kurį draugai skriaudžia; aklas bėniukas, senas praeivis, kuriam vaikas netyčia išmuša akį, o šis nuolankiai atleidžia kaltę — ir daug kitų saldžiai jausmingų scenų“⁵⁷. Šitokiomis „saldžiai jausmingomis“ scenomis yra pagrįsta didaktinė sentimentalioji literatūra, susiformavusi XIX a. pabaigoje ir ypač paplitusi XX a. pradžioje užsienio šalyse ir Lietuvoje⁵⁸. Viena kūrinių poliujų grupuojami veikėjai su visokiausiomis nedorybėmis: storžieviai, kietaširdžiai, nedėkingi ir kiti humaniškų jausmų stokojantys vaikai, paaukliai ir suaugę žmonės. Antrąjį polių sudaro visokiausi paliegliai, vaikai su fizinėmis ydomis, liguistai jautrios širdies, bet pasyvaus būdo. Pirmieji antruosius visaip skriaudžia, o šie skaudžiai kankinasi, pergyvendami tas skriaudas, aimanuoja, ašaroja, bet nieko nedaro, kad gyvenime sumažėtų tokių skriaudų ir nuoskaudų. Straipsnyje teisingai pažymima, kad tokios scenos „gal ir išspaudžia pasigailėjimo ašarą, bet vargiai ar sukelia skaitytojuose aktyvią meilę ir draugiškumo jausmus“⁵⁹. Vietoj sentimentalios filantropijos, besiformuojančiai tarybinei vaikų literatūrai, siekiančiai auklėti „susipratusį ir tinkamą dabartiniam visuomenės gyvenimui tvirtą būdą budrų ir veiklų pilietį“, siūlomos kitos temos ir problemos. Nurodoma, kad reikia tokios literatūros, kuri „keltų vaikuose naujų sumanymų, gerą, budrų ūpą, norą tverti aktyvią žmonių meilę, draugiškus jausmus“⁶⁰. Vietoj pesimizmo vaikų knygose turi vyrauti optimizmas, kuris „keltų vaikuose gerą viltį, pasitikėjimą į savo pajėgas, kas tvertų linksmą, gyvą tveriantį būdą, norintį gyventi ir dirbti“⁶¹.

Reikalavimas vaikų literatūroje liaudies žmogų, teigiamą herojų (vaiką, jaunuolį, suaugusįjį) pavaizduoti ne kaip vargų, kančių objektą, o kaip veikiantį ir kovojantį subjektą, kurio pergyvenimai skaitytojui sukeltų ne gailesčio jausmus, o pasigėrėjimą, pagarbą ir meilę, buvo progresyvus

⁵⁶ Dar ikirevoliucinėje Lietuvoje kartais socialistinėje spaudoje pasirodydavo nuomonių, kad „skaitymas <...> pasakų ir tam panašių dalykų, atitraukiančių atydą nuo tikrųjų <...> neduos pažinimo dabartinio gyvenimo, neduos susipratimo“, („Darbininkų balsas“, 1903, Nr. 2, p. 62). Iš tikrųjų pasakų turinys yra realistinis, vaizduoja gėrio ir blogio kovą, socialinius žmonių santykius, moralinius jų bruožus, o fantastika panaudojama tik kaip meninės išraiškos priemonė, todėl pasakos yra naudingos socialiniam ir moraliniam vaikų auklėjimui.

⁵⁷ „Svietimo reikalai“, 1919, Nr. 1, p. 12.

⁵⁸ E. de Amičio kūrinių lietuvių kalba vaikams iš naujo buvo išleisti buržuazinėje Lietuvoje. Paskutinį kartą išėjo tarybiniais metais (E. de Amičius, Sirdis, Vilnius, 1957). Kūriniai nebuvo kritiškai atrinkti, todėl knyga buvo kritikuota lietuvių tarybinėje spaudoje.

⁵⁹ „Svietimo reikalai“, 1919, Nr. 1, p. 12.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ Ten pat.

dalykas, vėliau tapęs kertiniu tarybinės vaikų literatūros akmeniu. Pirmą kartą lietuvių vaikų literatūros kritikos istorijoje teisingai buvo pažymėta, kad vaikų literatūros kūrinys neužtenka jaunąjį skaitytoją sugraudinti, nes kartais sugraudinimas gali būti paviršutiniškas, iliuzorinis. Vaikų psichologijos tyrinėtojas N. Levitovas šiuo klausimu rašo: „Svarbu sukelti teigiamą mokinį jausmą, bet nemažiau svarbu ir jį **palaikyti**, kad jis nebūtų trumpalaikis. Jausmo patvarumas priklauso nuo paveikslų ir idėjų, su kuriomis jis susietas, turtingumo, jėgos ir įvairumo <...>. Kad pozityvūs jausmai nebūtų laikini, o giliau iššaknytų į mokinio asmenybę, reikia juos **susieti su veikla**“⁶². Taigi sukelti kai kuriuos vaiko jausmus, dar nereiškia jį produktyviai auklėti, taurinti jo emocijas ir protą, duoti kryptį jo proto veiklai ir veiksmų energijai. Sentimentalioji literatūra veikė jaunųjų skaitytojų jausmus, bet tų jausmų nesusiedavo su herojaus veikla, nes nebuvo aktyvaus, valingo teigiamo herojaus, kuris imponuotų skaitytojus. Apie vaikų literatūros optimizmą, teigiamą herojų pirmą kartą lietuvių vaikų literatūros kritikoje buvo prabilta tik po Spalio socialistinės revoliucijos „Švietimo reikalų“ žurnale. Minėtame straipsnyje buvo reikalaujama ryškių charakterių, teigiamų herojų, o ne gaudžių epizodų virtinės. Straipsnyje taip pat reikalaujama, kad skaitymo knygose būtų „vaizdėlių, iš kurių vaikai galėtų spręsti apie visuomenės gyvenimą“.

Toliau buvo trumpai nagrinėjami mokslo grožiniai kūriniai ir pažymima, kad juose „turi būti viskas aiškiai ir tiksliai aprašyta“. Kritikuojami tie kūriniai, kuriuose yra „gana daug neaiškių, neapribotų išsitarimų“. Reikalaujama moksliškumo, vaizduojamo gamtos reiškinio esmės ir tikrosios jo funkcijos atskleidimo.

Neliko straipsnyje nepastebėta ir chrestomatijos kalba. Nurodoma, kad „Vargo mokyklai“ parašyta taisyklinga, gryna ir vaizdžia kalba⁶³. Tačiau į kalbą nežiūrima atsietai nuo kūrinių idėjinio turinio, „kadangi kalba, tai tik įrankis, o ne pats tikslas, tai ta geroji rinkinių ypatybė blunka prieš jos blogas puses ir tie kūriniai tokiam stovyje negali jokių būdu pamainyti tinkamos naujai mokyklai chrestomatijos“⁶⁴.

Tačiau straipsnyje yra ir trūkumų. Chrestomatijoje buvo nemaža Žemaitės, J. Biliūno, Lazdynų Pelėdos ir kitų lietuvių rašytojų kūrinių, bet straipsnyje apie juos neužsiminta, nenurodyta, ką būtų galima panaudoti iš kultūrinio palikimo, sudarant skaitymo knygas vaikams. Straipsnyje jaučiamas skeptiškas, atsiradusi veikiant Proletkulto tendencijoms, pažiūra į kai kuriuos lietuvių vaikų literatūros kūrinius.

Daugiausia vaikų literatūros kūrimo ir leidimo organizavimu rūpinosi atsakinga Liaudies švietimo komisariato darbuotoja, pradedanti vaikų literatūroje reikštis Aldona Didžiulytė (gim. 1892 m.). Ji palaikė asmeninius ir visuomeninius ryšius su V. Mickevičium-Kapsuku. Įsikūrus Laikinajai revoliucinei vyriausybei Vilniuje, ji dirbo Liaudies švietimo komisariata ir buvo paskirta jo kolegijos nariu. Apie darbą komisariata A. Didžiulytė savo autobiografijoje rašė: „Šviežias nuotaikingas gyvenimas mane pagavo: dirbau, nežinodama jokio nuovargio, lengvai įveikdama visas kliūtis. Visi darbai sekėsi, ir jokie gyvenimo trūkumai nebuvo jaučiami, nors su maistu buvo nelengva, ir kambarys — šiaip sau, privačiame bute. Aplink gyveno draugai — bendradarbiai. Įstaigoj buvo puikiai, draugiškiausi santykiai, darbas pats mane ant sparnų nešė. Aš buvau paskirta Švietimo komisariato kolegijos nariu, man buvo pavesta sudaryti ir redaguoti Švietimo komisariato organą „Švietimo reikalai“. Teko rinkti

⁶² Н. Д. Левитов, Детская и педагогическая психология, 1958, p. 165—166.

⁶³ Sudarant knygą „Vargo mokyklai“, dalyvavo įžymusis lietuvių kalbininkas Jonas Jablonskis.

⁶⁴ „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 1, p. 12.

medžiagą, užpildyti visas atsirandančias spragas, rašyti straipsnius, redaguoti, susirasti bendradarbius. Tariausi su atvažiuojančiais iš Baltarusijos švietimo darbuotojais, svarstėme įvairius švietimo klausimus. Dalyvavau ir partiniuose susirinkimuose, ėjau visas pavedamas pareigas, rūpinausi bendrai literatūra ir knygų leidimu. Mažai, beveik nieko nebuvo iš pedagoginės literatūros, parašytos komunistine dvasia. Tad teko skubiai surasti švietimo darbuotojų, sugebančių rašyti pedagoginiais klausimais, vertėjų iš kitų kalbų ir kita. Reikalingas žinias apie švietimą, mokyklų skaičių Tarybinėje Lietuvoje ir dar okupuotoje dalyje teko gaudyti prabėgomis iš atvažiavusių kitais reikalais darbininkų, iš pasikalbėjimų ir nugirstų pokalbių. . . Be to, matydama, kad jaunimas tikrai neturi ko vaidinti, deklamuoti vakarėlių metu arba šiaip pasiskaityti naująją dvasią, ėmiau rūpintis ne tik reikiamos literatūros vertimais, bet pati naktimis bandžiau rašyti, kad kaip nors galėtume užpildyti spragą šioje srityje. Išverčiau Korolenkos „Urvo vaikus“, parašiau „Žvaigždučių eglutę“, „Vandytės sapną“ ir dar kai ką,— ir visa tai Želigovskio smurto metu dingio, kartu su daugeliu kitų rašinių“⁶⁵.

Reikia pažymėti, kad knygutės „Žvaigždučių eglutė“ ir „Urvo vaikai“ buvo išspausdintos ir pradėtos platinti prieš Želigovskio invaziją, todėl jos yra išsaugotos iki šių dienų. Kitų A. Didžiulytės darbų, tada paruoštų ar ruošiamų spaudai, nepavyko surasti. Si ilgesnė citata pateikta todėl, kad iš tiesioginio darbų dalyvio liudijimo būtų matyti, kaip buvo rūpintis vaikų literatūra tomis milžiniškų fizinių ir dvasinių žmogaus pastangų ir valios įtempimo reikalaujančiomis dienomis — jos kūrimas nebuvo užmirštas ir atidėtas geresniam laikui. Be to, tais metais Vilniuje stigo popiežiaus, neveikė daugelis spaustuvių, o kitos buvo apkrautos agitacinės literatūros spausdinimu, stokojo poligrafijos darbininkų, tačiau visos šios kliūtys buvo įveiktos. Dviejų veiksmyų pjesė „Žvaigždučių eglutė“⁶⁶ išėjo iš spaudos gražiai iliustruota ir su dainelių gaidomis.

Pjesėje pavaizduota darbininkų vaikų ir ponaičių skirtingas gyvenimas, atskleidžiami ryškūs socialinės nelygybės vaizdai. Pjesės dekoracijos nesudėtingos, todėl lengva pastatyti mokyklos, vaikų saviveiklos scenoje. Pagrindinių veikėjų nedaug: neturtingos našlės sūnus Antaniukas, septynerių metų berniukas, Miliutė — varginga aštuonerių metų mergaitė, eglutės žaislų pardavinėtoja, gatvės vaikų būrelis, du turtingų tėvų vaikai — Jadvyntytė 9 metų ir Zigmukas 8 metų. Antrajame veiksmе vaidina būrelis žvaigždučių. Jų vaidmenis gali atlikti pirmojo veiksmo veikėjai, išskyrus Antaniuką. Veiksmo vieta — Vilnius, našlės darbininkės butas namo pusrūsyje.

Baigiasi senieji metai, visur puošiamos eglutės. Iš džiaugsmo sublizga Antaniuko akutės, kai būrelis gatvės vaikų pasakoja apie puikiai papuoštas eglutes gražioje ir šviesioje namuose. Tačiau visa tai ne jam, skurdžiai gyvenančios darbininkės sūnui. Pjesės konfliktas — tarp vaiko norų pasidžiaugti savo vaikyste ir socialinės nelygybės, skaudžios kapitalistinio gyvenimo tikrovės, trempiančios įgimtą vaiko teisę išgyventi laimingos vaikystės dienas. Autorė bene pirmoji lietuvių vaikų dramaturgijoje pasiryžo parodyti socialinės nelygybės kontrastus vaikų gyvenime. Tam tikslui pirmiausia tinkamai išnaudojamas scenos rekvizitas: apytamsis drėgnas kambariukas, sniego raštais apšalęs langelis, „lopytais rūbeliais, suplyšusiais batukais“ Antaniukas, gana kukliais, skurdžiais drabužiais apsitačiusi Miliutė. Darbininkų gyvenamai aplinkai kontrastuoja namo

⁶⁵ Tarybų Lietuvos rašytojai, Vilnius, 1957, p. 218.

⁶⁶ A. Didžiulytė, Žvaigždučių eglutė, Liaudies švietimo komisariato leidinys, Nr. 5, Vilnius, 1919.

pirmojo aukšto vaikai, vadinami ponaičiukais. Jie gražiai apsirėnę, daug kalba apie pramogas, kurios neprieinamos varguomenės vaikams. Tokios yra išorinės sceninės priemonės pjesės idėjinei minčiai paryškinti. Sunkios vaikų gyvenimo sąlygos išryškėja iš dialogų.

Tačiau autorė, atskleisdama vargingas gyvenimo sąlygas, nesutirština skurdo spalvų, nevaizduoja verkšlenančių ar užuojautos vertų vaikų, nes nenori sukelti buržuazinės filantropijos jausmų žiūrovams, ko dažnai siekdavo buržuazinė vaikų literatūra. Autorės tikslas platesnis: ji objektyviai piešia realistinius vaikų gyvenimo vaizdus ir nori žiūrovui įteigti, kad skurdus gyvenimas būdingas visiems darbininkų vaikams. Tai atspindi įvairiose scenose. Žiūrovui aišku, kad Antaniuko, darbininkų vaiko, gyvenimas sunkus. Miliutė yra darbininkų mergaitė, irgi gana suvargusi. Į kambarį iš gatvės įbėga būrelis vaikų, kurie apsirėnę menkais drabužėliais, matyt, skurdžiai gyvena. Visko pertekę ponaičiukai nesupranta, kodėl Antaniukas negali turėti eglutės. Tuo tarpu darbininkės vaikas Antaniukas jau sugeba pastebėti socialinę nelygybę, suvokia, kad darbo žmonių vaikams daug kas neprieinama:

„Antaniukas — Kaip aš norėčiau pamatyti eglutę.

Zigmukas — Tai kodėl gi tavo mama neuždega tau eglutės?

Antaniukas — Mama sako, kad negali.

Jadvynytė — Šiandien visur, kur yra mažų vaikų, degs eglutės.

Antaniukas — Ne visur, ne visur. Pas Miliutę nebus, ir pas Kaziuką nebus, ir pas kurpiaus vaikus nebus“⁶⁷.

Autorė parodo, kad į neturtinguosius vaikus turtingieji žiūri iš aukšto, paniekinamai.

„Zigmukas — Pas tave užbėgom slapta nuo mamos.

Jadvynytė — Mama neleidžia mum pas tave ilgai būti.

Antaniukas — (išsigandęs) — Delko gi? Ką gi aš jums bloga padariau. Mano mama neleidžia manęs pas sargą Andriejų — jis didelis ir muša mus. O aš jūsų nemušu“⁶⁸.

Antaniukas palaipsniui įsisąmonina, kad turtinė nelygybė trukdo vaikų draugystei.

Abiejų ponaičiukų paveikslai nesušaržuoti, nors gal kiek schematiški, nes jie pjesėje atlieka daugiau iliustratyvinę funkciją. Labai nuoširdūs Antaniuko ir Miliutės dialogai. Čia autorė praskleidžia vaiko fantazijos kertelę, parodo jo svajones ir jaunos širdies troškimą grožio, džiaugsmo, be ko negali būti tikros vaikystės.

Antrajame veiksmo Antaniukas sapnuoja savo išsvajotąją eglutę, kurią kambarėlyje įrengia žvaigždutės. Jei pirmasis veiksmas yra niūri tikrovė, tai antrasis — supoetinta vaiko svajonė. Žvaigždutės puošia Antaniukui eglutę, šoka apie ją, dainuoja dainas. Čia daug gražių dainelių, plastinių šokių, eglutės papuošalų ir kitų vaiko širdžiai mielių blizgučių, grožio. Antrasis, fantastiniais elementais pagrįstas pjesės veiksmas suteikia jai žavesio, paslaptingo. Jaunajam žiūrovui aišku, kad žvaigždutėmis, žaisliukais papuošta naujamietinė eglutė darbininkų vaikams yra tik svajonė, eglutė jie gali džiaugtis tik sapne, o nubudus tikrovė pasidaro dar žiauresnė. Ir visa tai parodyta emocionaliai, įtaigiai, gilinantį į vaiko psichologiją, jo mintis ir jausmus. Kai kur stilius sausokas, bet užtat kiekviena frazė trumputė, aiški, be ypatingų samprotavimų, todėl nenukenčia veiksmo akcija, pjesę nenuobodu žiūrėti.

⁶⁷ A. Didžiulytė, Žvaigždučių eglutė, Liaudies švietimo komisariato leidinys. Nr. 5, Vilnius, 1919, p. 6.

⁶⁸ Ten pat, p. 6—7.

Su šia pjese į vaikų sceną įžengė pačių neturtingiausiųjų sluoksnių — darbininkų vaikai. Jų širdis jautri, jausmai gilūs, jie nori džiaugtis vaikystėje, iš rūšio persikelti į geresnį butą, bet baidosi socialinė nelygybė ir žiauri kapitalistinė santvarka trypia šias vaikų įgimtas teises, todėl ta santvarka turi būti pašalinta, turi įsiviešpatauti darbo žmonių valdžia. Tokios mintys plaukia iš pjesės potekstės, iš meninių vaizdų sistemos. Pjesė savo idėjinio temos sprendimu skyrėsi nuo buržuazinės vaikų literatūros, kurioje irgi būdavo kartais numetami vargšų vaikams užuojautos trupiniai. A. Didžiulytė realistiškai atskleidė vaikų vargą ir darė aliuzijų į šio vargo priežastis. Dėl savo idėjinio-meninio privalumų pjesė aktuali iki šių dienų. V. Leninas pirmaisiais Tarybų valdžios metais kalbėjo: „Mūsų anūkai kaip į keistenybę žiūrės į kapitalistinės santvarkos epochos dokumentus ir paminklų. Jiems bus sunku įsivaizduoti <...>, kaip galėjo vienas žmogus išnaudoti kitą, kaip galėjo gyventi žmonės, kurie nedirbo“⁶⁹. Ši pjesė tarybinėje santvarkoje augantiems vaikams padeda pažinti sunkią darbo žmonių ir jų vaikų praeitį, suprasti ir dar labiau pamilti šiandieninio gyvenimo didingumą, sukelia estetinio pasigėrėjimo jausmus⁷⁰.

Liaudies švietimo komisariatas daug dėmesio skyrė klasikų kūrybos leidimui vaikams. Suspėjo išeiti sutrumpinta V. Korolenkos apysaka „Urvo vaikai“⁷¹. Rašytojas-realistas, atidžiai stebėdamas XIX a. paskutinių dešimtmečių gyvenimą, atkreipė dėmesį į skurdeivas, kurių buvimas liudijo baisius carinės santvarkos prieštaravimus. Šia tema V. Korolenka parašė apsakymą „V durnom obščestve“ ir 1885 jį išspausdino žurnale „Russkaja mysl“. Progresyvaus rusų vaikų žurnalo „Rodnik“ iniciatyva buvo parašytas šio apsakymo variantas jauniems skaitytojams ir paskelbtas „Deti podzemelja“ pavadinimu („Rodnik“, 1886, Nr. 2). Tarybų valdžios metais „Požemio vaikų“ pilnas vertimas lietuvių kalba išėjo 1950 m.⁷² „Urvo vaikai“ — sutrumpintas „Požemio vaikų“ vertimas. Pilnas V. Korolenkos apysakos vertimas į lietuvių kalbą sudaro 72 puslapius, o A. Didžiulytės — tik 32 puslapius. Pirmasis lietuviško leidinio formatas per pusę mažesnis už minėtąjį 1950 m. lietuvišką leidinį, bet eilučių skaičius puslapyje ir raidžių skaičius eilutėje beveik toks pat abiejuose leidiniuose. Vadinas, A. Didžiulytės „Urvo vaikų“ vertimas yra maždaug per pusę sutrumpintas, daugiausia susiaurinti arba visai praleisti gamtos aprašymai. Ji tai darė neatsitiktinai. Lietuvių vaikų rašytojas P. Mašiotas savo straipsniuose apie vaikų literatūrą nurodydavo, kad „aprašymus prigimties (peizažus. — V. A.) vaikai nelabai mėgsta ir juo mažesni, juo mažiau užima juos aprašymai <...>. Geri aprašymai — svarbus įrankis estetikos jausmui auginti ir iš jo reikia naudotis, tiksliai priguli žiūrėti, kad aprašymai dvasiškomis vaikų pajėgoms nebūtų perilgi“⁷³. Matyt, A. Didžiulytė atsižvelgė į šį P. Mašiotą nurodymą. Šis vertimas buvo skirtas jaunesnio ir vidutinio mokyklinio amžiaus vaikams, todėl čia peizažai sutrumpinti ar praleisti, nors jie yra labai gražūs, bet jauniems, neišprususiems skaitytojams jie dar atrodytų ilgi ir nuobodūs. Vertime praleisti ir kiti ilgesnių aprašymų komponentai, kurie sulėtina veiksmo vystymąsi. Pavyzdžiui, čia nerasime miesto ir jo apylinkių aprašymo, nėra pasakojimo apie senąją pilį, kurioje gyveno įvairiausi elgetos ir iš kurios buvo išvaryti patys vargingiausi gyventojai. V. Korolenkos pateiktos plačios Tiburcijaus ir jo

⁶⁹ V. I. Leninas, Raštai, t. 29, Vilnius, 1954, p. 299.

⁷⁰ A. Didžiulytės „Žvaigždučių eglutė“ antrą kartą buvo išspausdinta 1957 m. Žr. Užmiršti vaikai, Vilnius, 1957, p. 115—132.

⁷¹ V. Korolenko, Urvo vaikai, Liaudies švietimo komisariato leidinys, Nr. 6, Vilnius, 1919.

⁷² V. Korolenko, Požemio vaikai, Vilnius, 1950.

⁷³ „Varpas“, 1894, Nr. 7, p. 9—10.

draugų charakteristikos yra susiaurintos arba praleistos. Kai kurios vietos praleistos, matyt, pedagoginiais sumetimais, pavyzdžiui, nėra dialogo apie pavogtą Valeko bandelę ir kt. Veikėjų vardai ir pavardės sulietuvinintos: Valekas pavadintas Jonuku, Marusia — Maryte, Sonia — Zonia ir pan. Apy sakos originale nurodyta miestas, kuriame vyksta veiksmas, o vertime veiksmo vieta nepažymėta, todėl gali kilti įspūdis, kad veiksmas vyksta Lietuvoje. XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pradžioje buvo įprasta trumpinti klasikų kūrinius, pritaikant juos vaikams. Kartais kūrinys būdavo ne tik patrumpinamas, bet ir perdirbamas: trumpai perpasakojamas, kai kurie epizodai perkuriami savais žodžiais, keičiami dialogai, įrašomi intarpai ir pan. Dėl to dažnai geras kūrinys būdavo sužalojamas. Dar V. Belinskis pasisakė prieš tokią kūrinių „pritaikymo“ vaikams praktiką. Norint, kad vaikai suprastų klasikų kūrinius, V. Belinskis rekomendavo juos sutrumpinti arba praleisti kai kurias vietas, bet be vertėjų intarpų, išsaugant originalo planą ir koloritą⁷⁴. Todėl praleidimas sunkesnių vaiko suvokimui vietų „Urvo vaikų“ vertime gali būti pateisintas, tačiau vietovių arba veikėjų vardų sulietuvinimas jau kenkė kūrinio koloritui. Apskritai vertimo kalba sklandi, gana taisyklinga. Voronežo „Vaikų knygynėlio“ leidiniuose buvo daug nemalonių korektūros klaidų, o čia korektūra kruopščiai ištaisyta. Apsaką ugdė lietuvių vaikus humanistais, kovotojais su socialiniu blogiu.

Iš vertimų vidutinio ir vyresnio mokyklinio amžiaus vaikams tenka paminėti N. Rubakino apysaką „Karoliai ir žmonės“⁷⁵. N. Rubakinas — rusų bibliografas ir rašytojas, mokslo žinių populiariautojas. Jo kūriniai buvo plačiai paplitę ir jau XX a. pradžioje juos imta versti į lietuvių kalbą. Kai kuriuos jo kūrinius aukštai vertino V. Leninas.

Apsaką „Karoliai ir žmonės“ buržuazinėje Lietuvoje buvo uždrausta vaikams ir moksleiviams skaityti, nes Knygų ir mokslo priemonių tikrinimo komisija nusprendė, kad ta knyga „dėl luomų neapykantos skiepinimo knygynams netinka“⁷⁶.

Šioje N. Rubakino apysakoje jaudinančiai pavaizduotas juodųjų vergų gyvenimas. Veiksmas vystomas kontrastinio sugretinimo principu: sultonas savo dukrelę Fatimę iš mažų dienų nori padaryti laimingą, todėl su niekuo nesiskaitydamas, tenkina visus jos įgeidžius, kad tik ji būtų graži, puošni ir linksma. Tuo tarpu vergai, ypač stipriausias ir geriausias narstytojas Alis patiria baisias kančias, ieškodamas koralų. Ir nors patį gražiausiąjį koralą jis ištraukia, bet pats žūva. Iš kontrastiškai sugretintų vaizdų kyla mintis, kad valdančiųjų klasių tuščias gyvenimas, prabanga yra sukurti darbo žmonių prakaitu, ašaromis ir krauju. Autorius, darydamas aliuziją, kad reikia pašalinti tokią baisią socialinio gyvenimo nelygybę ir sukurti laimingesnį gyvenimą, kiek idiliškai piešia koralų salos faunos gyvenimą. Alegoriškas polipų „santvarkos“ aprašymas, matyt, buvo autoriui reikalingas apsisaugoti nuo carinės valdžios kliaučių. Be to, XX a. pradžioje vaikų ir jaunimo literatūroje buvo paplitęs faunos gyvenimo vaizdavimas, stengiantis ne tik suteikti pažintinių žinių, bet ir jų darbo, elgesio pavyzdžiais tobulinti vaiko prigimtį, mokyti socialinio gyvenimo normų.

Apsaką nukreipta prieš visokią vergovę, priespaudą, despotizmą, taip pat ir prieš dvasininkus, kurie mulkina, įtikinėja ir dievo vardu reika-

⁷⁴ В. Г. Белинский, Н. Г. Чернышевский, Н. А. Добролюбов о детской литературе, 1954, p. 80.

⁷⁵ Rubakin, Karoliai ir žmonės. Senovės pasaka iš tolimųjų Rytų gyvenimo. Laisvai vertė Aisbė, Švietimo liaudies komisariato leidinys, Nr. 13, Vilnius, 1919.

⁷⁶ Knygų ir mokslo priemonių tikrinimo komisijos darbai, 1924—1931, Kaunas, 1932/1933, p. 41.

lauja iš darbo žmonių, kad šie nuolankiai ir ištikimai vergautų savo despotams. Apysakoje kontrastingai pabrėžtas dviejų klasių gyvenimas: valdančiųjų — įnoringas, dykaduoniškas, tuščias ir prabangus, o vergų — be jokio šviesulio, sunkus, nežmoniškas; kartu alegoriniais gamtos gyvenimo vaizdais parodomas gražesnis, laimingesnis, pagrįstas socialiniu teisingumu gyvenimas, į kurį veržiasi ir kurio trokšta kiekvienas mažas vaikas, nes jis jau iš prigimties turi jautrią širdį ir žavisi gėriu bei neapkenčia blogio. Štai kodėl lietuviškoji buržuazija, vos tik užgniauzus Spalio socialistinę revoliuciją, uždraudė šią apysaką laikyti mokyklų bibliotekose ir duoti vaikams skaityti.

* * *

„Tiesos“ vedamajame „Trims mėnesiams praėjus“ apžvelgiama tarybinės valdžios veikla Lietuvoje. Jame iškeliama per trumpą laiką pasiekti didžiuliai laimėjimai. Straipsnyje apie jaunosios kartos mokymą ir auklėjimą rašoma: „Švietimo reikalai sparčiai žengia pirmyn. Mokykla liuosuojama nuo buržuazijos dvasios ir bažnyčios globos. Ji rūpinamasi padaryti visiems prieinama vienatine darbo mokykla“⁷⁷. Tarybų valdžios priemonės jau tomis rūsčių kovų dienomis atvėrė plačias perspektyvas jaunosios kartos prusinimui, kultūriniam augimui. Tuo laiku nors ir nedaug vaikams tinkamų kūrinių buvo išleista, o knygų, kuriose būtų pavaizduota revoliucija, visai nepasirodė, tačiau išryškėjo naujos tendencijos vaikų auklėjime ir vaikų literatūroje. Sie kūriniai buvo priešpastatyti buržuazinei vaikų literatūrai, kuria buvo siekiama auklėti skaitytojus nacionalistine, kleikaline ir mistine dvasia. Jie ugdė vaikų savarankiškumą, pasitikėjimą savo jėgomis, neapykantą socialinei priespaudai.

Komunistų partija ir jos spaudos organai nepaprastą dėmesį skyrė jaunosios kartos ugdymo klausimams. Geriausioji lietuvių inteligentijos dalis partijos kvietimu įsijungė į jaunosios kartos auklėjimo darbą, ėmėsi kurti kokybiškai naują literatūrą vaikams. Rašančiųjų nors nedaug, bet šio darbo pradžia buvo (A. Didžiulytė, J. Sepetys, J. Geniušas ir kt.). Net buržuaziniai veikėjai buvo priversti pripažinti didžiulius laimėjimus Tarybų valdžios metais. Lietuvių rašytojas ir publicistas J. Tumas-Vaižgantas nacionalistiniame laikraštyje rašė: „Mes iš bolševikų trumpu laiku buvome patyrę nemaža tiesiog neužmirštamų dalykų. Per tris su puse mėnesio jų viešpatavimo Vilniuje mes jau buvome beprisirantą prie luomų ir padėjimų lygibus, prie tautybių ir tautų kalbos vertinimo <...>, prie nepaprastai ūmaus tautų literatūros ir dailės kilimo“⁷⁸.

Įsigalėjus Lietuvoje buržuazinei diktatūrai, vaikų literatūra buvo pajungta valdančiųjų klasių interesams, visokiais būdais izoliuojama nuo progresyviosios rusų ir tarybinės vaikų literatūros. Valdančiųjų sluoksnių atstovai per reakcingąją vaikų literatūrą jaunuosius skaitytojus stengėsi atitraukti nuo sunkaus liaudies gyvenimo pažinimo ir dalyvavimo klasių kovoje, skiepijo buržuazinę ideologiją, šovinizmą, paklusnumą išnaudotojams ir bažnyčiai, susitaikymą su vargu, vaikų vaizduotę žalojo gyvenimo tiesą iškraipinčiais kūriniais. Smuko buržuazinės vaikų literatūros meninis lygis. Tik pažangūs rašytojai, kovoję prieš liaudies pavergimą ir išnaudojimą, sugebėjo savo kūrybos pavyzdžiais pakelti vaikų literatūros idėjinį ir meninį lygį. Tarybinės lietuvių vaikų literatūros pradmenų 1918—1919 m. tyrinėjimas padeda geriau pažinti lietuvių vaikų literatūros pažangias tradicijas, nustatyti tuos idealus, dėl kurių buvo kovota, prieš pradendant formuoti pirmiesiems tarybinės vaikų literatūros reiškiniams, ir ryškiau pamatyti šių dienų mūsų vaikų literatūros didžiulius laimėjimus ir pasi-

⁷⁷ „Tiesa“, 1919 m. balandžio 6 d.

⁷⁸ „Nepriklausomoji Lietuva“, 1919 m. gegužės 8 d.

taikančius trūkumus, su kuriais buvo kovota jau prieš daugelį metų. Šios kuklios nestoros, nedidutės, be puošnių iliustracijų knygutės yra nemirštančios liudytojos tų nepaprastų darbų, kurie per tokį trumpą laiką galėjo būti atlikti tik socialistinės revoliucijos sukurtoje santvarkoje, atpalaidavusioje intelektualinę masių energiją ir pažadinusioje ją kūrybingam darbui, ugdant jaunąją kartą taurių komunistinių idėjų dvasia.

Vilniaus Valstybinis pedagoginis
institutas

[Ieikta 1961 m. gegužės 15 d.]

Lietuvių ir užsienio literatūros katedra

СОВЕТСКИЕ ИЗДАНИЯ ДЛЯ ДЕТЕЙ НА ЛИТОВСКОМ ЯЗЫКЕ

В 1918—1919 гг.

В. АУРИЛА

Резюме

После Великой Октябрьской социалистической революции Отдел культуры и просвещения Комиссариата по литовским делам в Воронеже и Народный комиссариат просвещения в Вильнюсе издавали художественные и научно-популярные книги для детей на литовском языке.

В данной статье характеризуются условия просвещения литовских детей после Октября и анализируются книги «Детской библиотеки», издававшейся Отделом культуры и просвещения Комиссариата по литовским делам в Воронеже (1918). Разбору подвергается предназначенное для детей художественное творчество И. Шепетиса, П. Машётаса, А. Диджюлите, И. Генюшаса.

Другая часть статьи посвящена оригинальной и переводной детской литературе, изданной Народным комиссариатом просвещения в Вильнюсе (1919): это пьеса А. Диджюлите «Звездная елка», «Дети подземелья» В. Короленко, «Кораллы и люди» Н. Рубакина.

В статье рассматриваются осуществление советской властью преобразования в области обучения и воспитания детей и борьба за создание детского чтения, которое бы наилучшим образом служило задачам коммунистического воспитания.

На основе материала, приведенного в статье, делается вывод о том, что упомянутые советские издания 1918—1919 гг. были зачатками литовской советской детской литературы.

При анализе явлений детской литературы этих лет использованы архивные документы, материалы периодической печати и другие источники.